

RESTAURAREA UNUI VEȘMÎNT ECLEZIASTIC — „PLUVIALA”, SECOLUL AL XV-LEA — DIN COLECȚIA MUZEULUI BRUKENTHAL DIN SIBIU

RODICA IOANA DINULESCU

1. Istorie

Lucrarea de față are ca obiect restaurarea unui veșmînt ecleziastic catolic din colecția Muzeului Brukenthal, numit „Pluvială” (fig. 1 și 2), salvat, împreună cu alte cîteva casule și ocrotite în Biserica Sf. Maria din Sibiu. Somptuoasă și strălucitoare, prin firul de aur, argint și mătase naturală colorată din care este lucrată, piesa se prezintă singură. Valoarea ei artistică este remarcabilă. Frumusețea expresivă a chipurilor, eleganța veșmintelor, rafinamentul coloristic, jocul volumelor în broderie imprimă piesei, pe lângă fast, senzația de mișcare.

Piesa se încadrează în a doua jumătate a secolului al XV-lea, date fiind figurile desenate și conturate în cel mai curat stil al Renașterii, cu nișe încoronate cu motivul scoicii. Balog J. presupune că desene de Botticelli ar fi servit ca model pentru această Pluvială (Balog J., *Renaissance*, 1460—1541, Cluj, 1943) și a fost executată, probabil (prin analogie cu alte piese), într-un atelier din Veneția. Este cunoscut faptul că veșmintele liturgice de lux erau comandate de către bisericile catolice direct unor ateliere reamite din Italia (Florența, Veneția).

2. Descrierea obiectului

„Pluviala” este, de fapt, o pelerină confectionată din brocart auriu. Desfășurată, ea apare sub forma unui semicerc

mărginit pe bordurile din față cu două benzi brodate, fiecare din ele avînd cîte patru registre decorate cu personaje biblice. Toate aceste părți, inclusiv personajele biblice, sînt cusute manual prin prindere în urma acului.

Gluga, mărginită cu ciucuri din mătase naturală, terminată cu o sferă de argint aurit, aduce un plus de fast obiectului.

3. Investigarea obiectului

În vederea cunoașterii a tot ceea ce ține de obiect, atît în ceea ce privește materialul din care este constituit, cît și starea lui de conservare, s-a procedat la investigarea macroscopică și microscopică a lui. Analizele biologice au dus la stabilirea naturii fibrelor textile, precum și a stadiului de degradare biologică a acestora. Firele din care este țesut obiectul sînt: mătase naturală, cu prioritate, țesătură de în, fire metalice diferite. Analizele chimice au stabilit natura firului metalic în broderie, acesta fiind bandă de argint aurit pe o parte, rulată pe miez de mătase naturală și bandă din argint protejată cu lac, rulată și ea pe miez textil (mătase naturală). Adezivul de pe verso-ul benzii care susține broderia era amidon. Prezența lui periclită sănătatea obiectului, prin rigiditatea impusă acestuia și prin faptul că el constituia o hrană preferențială pentru insecte. Microscopic s-au pus în evidență depo-

Fig. 1

zitele de praf și murdărie aderentă care colmatau spațiile libere din broderie. Se remarcă, de altfel, pe toată suprafața, fără un efort deosebit, murdăria aderentă, pete de origine necunoscută, pete de luminare, precum și depuneri de

grăsimi la îmbinarea glugii și pe lateralele feței. Masive cantități de praf erau depuse între căptușeală și obiectul propriu-zis. Toate aceste investigații au precedat stabilirea intervențiilor de restaurare.

Fig. 2

Pentru păstrarea formei originale s-a întocmit o schiță a obiectului la scară, pe care s-au notat toate detaliile de prindere a căptușelilor, de îmbinare a fragmentelor de pelerină, a ciucurilor, a personajelor biblice din fiecare registru, păstrând detalii din tehnica de prindere a fiecărui fragment.

Documentația fotografică a urmărit fiecare fază a lucrărilor noastre. Am pus astfel în evidență degradări vizibile și ascunse, tehnici de lucru care au trebuit respectate. Aveam, așadar, o imagine clară a obiectului înainte, în timpul și în urma restaurării.

4. Materiale și tehnică de lucru

La piesa supusă atenției se remarcă broderia artistică, în relief și plată, cu fire de argint aurit, buclate și simple. Firul prețios din argint aurit este rulat pe miez de mătase naturală. În broderie el apare foarte puțin pe dos, din motive de economie și pentru a nu îngreuna prea mult materialul. Personajele biblice sînt brodate cu fire de mătase naturală în culori pastel, iar reliefurile sînt marcate prin broderie cu fir metalic. De asemenea, contururile personajelor, ale faldurilor sînt mărginite cu fir metalic, sau broderie în relief din același fir. Apare frecvent broderia în tehnica „Lasur”, care dă suprafeței brodate vibrație.

Brocartul (fig. 3) este țesut în război manual, cu modele stilizate, folosind tehnica broderiei în relief și plată, cu fir metalic simplu și buclat, rezultînd astfel efecte de umbră și lumină. Interiorul piesei este căptușit cu țesătură din mătase naturală. Originalul a fost înlocuit în timp cu un material similar, de altă nuanță.

5. Degradări suferite, în timp, de obiect

a. Degradări funcționale. Aspectul obiectului înainte de restaurare ne dovedește o folosință intensă a acestuia în scopurile în care a fost creat. De asemenea, apar intervenții la suprafața obiectului, care denotă grija proprietarilor pentru întreținerea lui. Este drept că unele erau total neavenite, dar altele au făcut mult

bine pentru păstrarea unor suprafețe considerabile de broderie. Aici am putea aminti benzile aplicate pe suprafața broderiei, benzi care mascau lipsa de fir, căzut prin frecare, dar păstrau sub ele bună parte din broderia originală (fig. 4, 5).

b. Degradări provenite din vicii de tehnică, alături de alți factori. Ne referim aici la combinația în procesul de țesere și brodere, a firelor de mătase naturală cu fire metalice. Firul metalic este rulat pe miez de mătase naturală. Prin fricțiune și atingere continuă, primul se taie și cade, astfel că apar în timp acele pierderi masive de broderie și desprinderi de fire.

c. Degradări provenite din intervenții neadecvate. Ne referim aici la cusături cu fire prea groase pentru structura fragilă a obiectului, petice, consolidări cu amidon și hirtie a verso-ului într-o abundență greu de imaginat, precum și acele benzi din țesătură care au modificat aspectul general al obiectului.

d. Degradarea fotochimică în cazul firului de mătase naturală este apreciabilă. Rezistența la rupere scade cu 50% după 200 de ore de expunere la soare, iar degradarea fotochimică a mătăsii naturale este puternic accelerată de prezența sărurilor metalice.

6. Diagnostic

În urma celor constatate am putut stabili cu claritate diagnosticul asupra obiectului și intervențiile ce au urmat. Dimensiunile apreciabile ale pelerinei (semicerc cu raza de 1,38 m, circumferința de 3,10 m și o greutate de aproximativ 15 kg), prezența firului de mătase naturală alături de firul de argint aurit, degradările suferite în timp au crescut dificultatea operațiilor de conservare. Obiectul prezenta o degradare evolutivă, deci era imperios necesară conservarea și restaurarea lui. S-au stabilit acele tratamente pentru firul metalic care să nu dăuneze cu nimic firului de mătase naturală și invers. De asemenea, s-a ținut seama în permanență ca integritatea artistică a obiectului și originalitatea lui să nu fie afectate sub nici o

Fig. 3

Fig. 5

Fig. 4

Fig. 6

formă. În aceste condiții, s-a trecut la conservarea propriu-zisă.

7. Conservarea

Vom expune ordinea lucrărilor pe obiect, exact așa cum au fost propuse și aprobate ele de comisia multidisciplinară de restaurare. S-a început, cum era și firesc, cu demontarea piesei în părțile sale componente: pelerina, căptușelile, gluga, benzile decorative din față, intervențiile neavenite (fig. 6, 7, 8). Pelerina a fost, la rîndul ei, demontată pe fragmente, datorită faptului că acestea nu erau corect cusute și pentru o mai ușoară conservare.

S-a procedat la testarea tehnicilor de curățire a fiecărui fragment al piesei, pentru a stabili tratamentul cel mai eficient dintre cele propuse și, în același timp, cel mai puțin nociv. Literatura de specialitate arată că în cazul obiectelor confecționate din fire de argint și argint aurit o simplă curățire umedă pentru îndepărtarea depunerilor poate fi spectaculoasă. Era cu atît mai puțin indicată o intervenție chimică, cu cît firul de mătase naturală era slăbit, degradat de timp și lumină, iar cromatică lui putea fi afectată. Testul de curățire a brocartului cu o soluție diluată de Romopal O.F.10 în apă distilată a confirmat cele de mai sus. Prima grilă, la brocartul pelerinei și a tuturor fragmentelor, a fost aceea de îndepărtare a depunerilor de praf, grăsimi și murdărie aderentă, provenite din purtarea și atingerea cu mina a obiectului. Aceasta s-a făcut cu aspiratoare cu filtru de tifon și cu solvenți organici (tricloretilenă și benzen), prin ștergere cu tampoane textile. Abia după aceste operații s-a trecut la conservarea umedă a fragmentelor de brocart prin imersie în băi repetate de apă distilată cu Romopal O.F. 10 în concentrație mică. Am combinat curățirea umedă cu o ușoară curățire mecanică, folosindu-ne de pensule moi, deoarece depunerile de murdărie aveau o aderență, la suprafața broderiei, deloc neglijabilă. Uscarea s-a făcut urmărind în permanență păstrarea formei și evitarea migrării culorilor dacă acestea ar

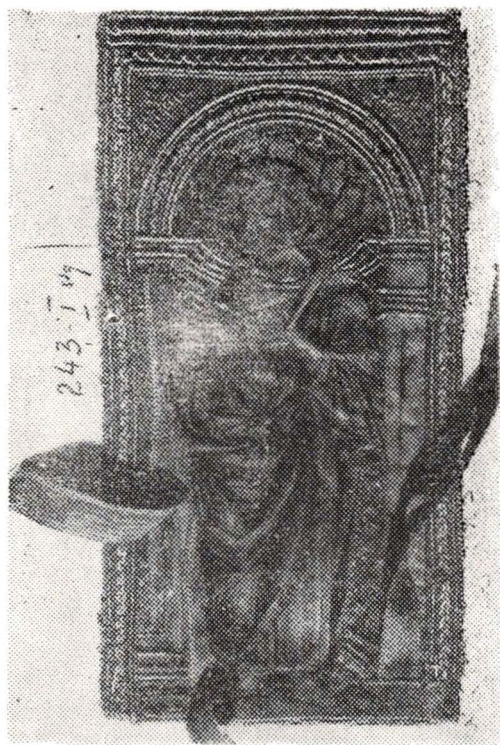

Fig. 7

Fig. 8

fi avut tendința să se desprindă. Un tratament similar de curățire umedă au suferit căptușelile din mătase naturală. În plus, mătasea naturală a fost emoliată, fiind deosebit de uscată și fragilă.

Conservarea benzilor decorative a început cu demontarea personajelor biblice brodate pe suport textil și montate prin prindere cu fir de bumbac. Tot în această fază s-au demontat toate intervențiile anterioare, s-au scos benzile care suplineau porțiunile lipsă de broderie. Lipsea mai mult de 30% din broderie, iar pe cea rămasă flotau fire rezultate din desprinderi sau degradări. Documentația fotografică în acest caz este deosebit de explicită (fig. 7, 8). După demontarea benzilor decorative cu broderie din fir de argint aurit, acestea au putut fi conservate într-o soluție slabă de Complexon III adusă la pH cit mai aproape de neutru, combinată cu ușoare curățiri mecanice. În aceste condiții avea loc trecerea produșilor de coroziune în complecși ușor solubili, urmînd îndepărtarea lor prin clătiri îndelungate cu apă curentă, iar apoi cu apă distilată. Grija noastră continuă a fost aceea de a elimina, total, prin clătiri îndelungate, urmele de detergent și aceea de a aduce obiectul la un pH neutru. O insuficientă neutralizare duce la formarea unor săruri dăunătoare. Verso-ul a fost curățat de depunerile de amidon prin răzuire ușoară și clătiri îndelungate cu apă curentă. Uscarea s-a făcut în alcool etilic, la care s-a adăugat timol și glicerină anhidră pentru emolierea firului de mătase naturală. Presarea broderiei s-a făcut selectiv, cu colaje din hirtie de filtru, pentru a evita înecarea broderiei în relief.

Personajele biblice brodate au fost și ele conservate prin ștergere ușoară cu tamponi de vată imbibată într-o soluție slabă de alcool etilic și apă distilată. Am pregătit astfel fiecare fragment al piesei în vederea restaurării. Totul era curat, firul de mătase naturală era hrănit și emoliat, redîndu-i-se elasticitatea, firul metalic era curățat de praf și murdărie aderentă, precum și de produșii de coroziune. În aceste condiții, am demarat restaurarea.

8. Restaurarea

Problema cea mai dificilă la acest capitol a fost aceea a materialelor. Ne lipseau firul de argint, cel de argint aurit, iar zonele din care lipsea broderia nu puteau rămîne așa. Am încercat refacerea broderiei cu fire de cupru alămit, rulat pe miez textil, dar integrarea cromatică lăsa mult de dorit. Nu cunoaștem nici comportarea lor în timp. Atunci am recurs la acele benzi pe care noi le-am scos de pe suprafața obiectului, urmînd să le păstrăm ca probă martor. Le-am conservat identic cu obiectul în sine și am recuperat prin deșirare firul de argint aurit pe care-l conțineau. Aceste fire recuperate au servit la restaurarea și refacerea broderiei lipsă, astfel încît problema firului metalic a fost rezolvată. Practic refacerea broderiei lipsă s-a făcut într-o manieră neutră, prin punerea unui grup de patru fire metalice lîngă alt grup de patru fire pînă la completarea întregii suprafețe lipsă. Am folosit pentru prindere fir de bumbac subțire integrat cromatic cu colorant rezistent, prin împunsături perpendiculare la intervale regulate. Următorul grup de patru fire era punctat în același ritm, dar la mijlocul intervalului precedent (sistem cărămidă). Ne-am permis reconstituirea broderiei într-o manieră neutră, deoarece aveam ca martor broderia alăturată și aveam foarte bine puse în evidență contururile fostei broderii. Efectul obținut prin completarea acelor zone lipsite de fir în maniera expusă mai sus ne-a mulțumit. S-a făcut această muncă de restaurare cu atenție maximă, pentru a menține constant ritmul împunsăturilor, ritm de care depindea aspectul final al lucrării. Reflecția strălucitoare a firelor de aur era foarte obositoare pentru ochi, de aceea ritmul de lucru stabilit inițial s-a dovedit a fi greu de menținut. Pentru a valorifica util timpul de restaurare am procedat la combinarea tehnicilor de lucru: restaurare, conservare, recuperare de fir. Pe lîngă refacerea broderiei lipsă am avut mult de muncit la ancorarea firelor care flotau. Trebuia să facem cit mai puțin vizibilă intervenția noastră. Obiec-

tul în sine cerea această grijă și efectul final ne-a mulțumit. Munca a fost cu atât mai dificilă cu cât nu dispuneam de fire continue și ordonate. Ele aveau însă un mare avantaj — o patină și o cromatică apropiată de cea a broderiei originale. De asemenea, compoziția firului era compatibilă cu cea a firului original. Iată două din condițiile de bază ale restaurării. Benzile decorative au fost consolidate cu textilă de bumbac impregnată în C.M.C. Ele au fost pregă-

tite în prealabil, pentru a evita orice contrageri în timp. Acest tratament conferă broderiei o ținută corectă, rezistență mărită și o prezentare ireproșabilă (fig. 1 și 2). Refacerea ansamblului prin montarea părților componente s-a făcut după schiță, păstrind tehnicile de prindere originale.

Gluga este parte componentă a piesei noastre și ea ne-a rezervat o serie de surprize în activitatea de restaurare. Ea va constitui obiectul unui alt articol, însă.

RÉSUMÉ

L'auteur de l'article présente les opérations de restauration d'une pièce précieuse de la collection du Musée Brukenthal de Sibiu — un habit ecclésiastique catholique du XVème siècle, appelé „Pluvială”, récupéré avec d'autres objets et abrité par l'Eglise Sainte Marie de Sibiu. La pièce, ayant une valeur artistique remarquable, somptueuse et brillante, travaillée en fil d'or, d'argent et de soie naturelle colorée, se distinguant par la beauté des figures, l'élégance des habits, le raffinement et les couleurs, par le jeu des volumes dans la

broderie, passe pour avoir été exécutée dans un atelier de Venise.

Après l'investigation macroscopique et microscopique de la pièce, nécessaire à la restauration, les spécialistes ont établi avec précision le diagnostic de l'objet. La pièce accusait une dégradation évolutive, donc il fallait absolument la conserver, la restaurer. L'on a établi avec grand soin des traitements pour le fil métallique afin que celui-ci n'en soit pas gâté. Les travaux de restauration n'ont pas affecté l'intégrité de l'objet ainsi que son originalité.